

Boston: Boston University Center for psychiatric rehabilitation.
 FREUD, S. (1933, 2006). *Colleges inleiding tot de psychoanalyse* — Nieuwe reeks in Sigmund Freud Werken 10. Amsterdam: Uitgeverij Boom.

De kleur van psychoanalyse

Bespreking van

Helen Morgan (2021). *The work of whiteness — A psychoanalytic perspective*. London/New York: Routledge. ISBN 9780367218362, 147 pp., £ 24,99

MASJA SCHAKENBOS

In mijn zoektocht naar psychoanalytische literatuur over racisme kwam ik *The work of whiteness* van Helen Morgan tegen. Het boek heeft diepe indruk op me gemaakt. Ik deel graag op welke manieren Morgans betoog me geraakt heeft, in de hoop collega's te verleiden tot het lezen van dit inspirerende boek.

In *The work of whiteness* gebruikt Morgan psychoanalytische begrippen om het fenomeen racisme te begrijpen. Daarnaast richt ze haar blik naar binnen en onderzoekt ze het effect van racistische denkwijzen op het ontstaan van psychoanalytische theorieën, en ook de voortbestaande invloed van racisme op ons huidige denken en werken. Ook stelt Morgan de confronterende vraag waarom psychoanalytische verenigingen zo weinig leden en patiënten van kleur kennen, ondanks de multiculturele wereld waarin deze organisaties zich bevinden. Morgan start met een verkenning van de ontstaansgeschiedenis van racisme. Ze beschrijft hoe antropologen uit het negentiende-eeuwse Europa een racistische leer

ontwikkelden waarbinnen verondersteld werd dat verschillende rassen zich op verschillende evolutionaire ontwikkelingsniveaus bevonden. Witte (West-Europese) mensen zouden zich op een hoger niveau bevinden dan zwarte (Afrikaanse) mensen uit «primitieve culturen». Op basis van historische bronnen illustreert Morgan dat deze raciale theorieën in dienst stonden van politieke en commerciële belangen, namelijk om slavernij te rechtvaardigen. Hiermee maakt ze onderscheid tussen een menselijke geneigdheid tot xenofobie (angst voor mensen die anders zijn) en racisme.

Racisme is dus geen aangeboren neiging, maar een sociaal-politiek construct gericht op het verkrijgen en behouden van macht. Morgan wijst op de paradox dat, hoewel ras een verzonnen construct is dat biologisch niet te onderbouwen valt, racisme nog steeds een realiteit is. Hoe kan het dat, ondanks het feit dat de meeste hoogopgeleide, liberaal georiënteerde mensen niet geloven in raciale ideologieën, er ook in die kringen nog steeds racisme bestaat?

In haar boek zet Morgan uiteen hoe racisme kan voortbestaan op geleide van de ontkenning ervan. Morgan onderzoekt hoe witte mensen bijdragen aan het in stand houden van racisme door het onderwerp uit hun bewustzijn te weren, en waarom die loocheining zo hardnekkig is. Ze suggereert dat er voor witte mensen veel op het spel staat. Het erkennen van de bevoorrechte positie in een racistische wereld botst met het gewenste zelfbeeld een rechtvaardig mens te zijn. Zo ontstaat er een weten zonder te (willen) weten. Onderzoek illustreert pijnlijk dat witte kinderen zich al jong bewust zijn van verschillen in sociaal-maatschappelijke positie tussen verschillende «rassen», zoals zichtbaar werd in hun spel. Opvallend genoeg leken deze kinderen hun racistische kennis verborgen te houden voor volwassenen, waarschijnlijk omdat ze begrepen hadden dat hierover praten taboe is. Witte kin-

deren zien racisme om zich heen, maar worden hierin niet (h)erkend en leren zo om níet te denken over deze realiteit. Morgan verwijst naar Greens <psychose blanche> om het innerlijke niemandsland te beschrijven dat voortkomt uit een gebrek aan levendige spiegeling en symbolisatie door witte ouders in reactie op het racisme dat hun kinderen waarnemen.

Waar voor witte mensen de mogelijkheid bestaat om racisme te negeren of zelfs te ontkennen, hebben mensen van kleur dit privilege niet. Zij groeien op in een wereld waarin hun huidskleur steeds opgemerkt wordt als relevant kenmerk van hun identiteit. Zo blijkt uit onderzoek onder gezinnen dat witte ouders niet tot weinig met hun kinderen praten over ras en huidskleur, terwijl dit onderwerp binnen gekleurde gezinnen bijna altijd aan bod komt. Hoe vaak denken witte mensen eigenlijk na over de betekenis van hun witheid, vraagt Morgan zich af. Wie bepaalt trouwens wie er wit is en wie niet? Morgan wijst op het arbitraire, context- en tijdgebonden karakter van de categorieën wit en zwart. Waar Ierse, Italiaanse en Joodse mensen in het Engeland van de twintigste eeuw nog gezien werden als <niet wit> en dus <zwart>, vallen deze bevolkingsgroepen nu meestal binnen de categorie wit. Wat wel consistent blijkt, is dat <wit> zijn gelijkstaat aan het hebben van een bevoorrechte positie. Natuurlijk is het niet zo dat alle witte mensen per definitie rijker, gezonder en gelukkiger zijn dan alle mensen van kleur. Het betekent zeker ook niet dat mensen van kleur nooit successen boeken. Maar, zo beargumenteert Morgan, op groepsniveau is overtuigend bewijs dat het vallen binnen de categorie <wit> de kansen op gezondheid en welbevinden op allerlei verschillende manieren vergroot. Niet racistisch zijn is daarmee voor witte mensen eigenlijk geen optie. Het enige alternatief voor meedoen aan (de instandhouding van) racisme is antiracistisch zijn. Om antiracis-

tisch te kunnen zijn is het nodig extern, maar vooral ook je eigen innerlijke racisme goed te leren kennen.

Laat het nu zo zijn dat psychoanalytici bij uitstek getraind zijn in het doorgronden van eigen onbewuste motieven en drijfveren. Wij zouden experts moeten zijn op het gebied van ons eigen racisme. Wij hebben immers allen psychoanalytische therapieën of analyses ondergaan. Maar hoeveel van ons hebben hun <kleur> binnen deze therapieën en analyses onderzocht? Hoe vaak gaat het in onze werkgroepen, op onze studiedagen, in ons opleidingscurriculum over de manier waarop racisme ons allemaal vormt en beïnvloedt? Dat is de confrontatie die Morgan met zichzelf en haar collega's aangaat. Ze wijst ons bijvoorbeeld op het reële gegeven dat de grondleggers van psychoanalyse leefden en werkten in de tijd van slavernij, en dat zij onvermijdelijk beïnvloed zijn geweest door racistische denkbeelden. Zo is de term <primitieve afweer> direct terug te leiden tot het idee dat er primitieve culturen bestaan die minder ontwikkeld zouden zijn dan West-Europese. Actief op zoek gaan naar terminologie van racistische oorsprong en ons buigen over mogelijke aanpassingen, is een van de manieren die Morgan suggereert waarop psychoanalytische organisaties hun eigen racisme actief kunnen onderzoeken. Dat dit ongemakkelijk, pijnlijk, schaamtevol en confronterend is staat buiten kijf. Dat het in de ogen kijken van afgesplitste, geloofchende gevoelens en gedachtes ook voor witte mensen uiteindelijk verrijkend is, vormt een goede reden om dit proces toch aan te gaan. Je verzetten tegen racisme als extern en innerlijk fenomeen is niet zozeer een daad van liefdadigheid, als wel een van zelfontplooiing.